

TABLA: VSAKDANJE ŽIVLJENJE GRANIČARJA (1921-1924)

OROŽNIŠTVO V PREKMURJU MED OBEMA VOJNAMA

Takoj po ustanovitvi nove države je začasno Ministrstvo za notranje zadeve urgentno pristopilo k reševanju kaotičnih razmer na področju javne varnosti.

Po civilnem prevzemu oblasti je bilo istočasno z ostalimi varnostnimi (zaščitnimi) enotami - policija, vojska, občinske straže, aktivirano tudi orožništvo kot najštevilčnejša sila javne varnosti. Novonastalo policijsko orožništvo, naj bi razbremenilo vojsko pri pokrivanju celotnega ozemlja nove države.

Organizacija orožništva (žandarmerije) je v vojaškem smislu slonela na srbsko-črnogorskem izročilu. Iz Avstro-Ogrske orožniške tradicije pa je nova država prevzela orožniško postajo kot temeljno celico organiziranosti na terenu. Te so bile dobro vpeljane in utrjene tudi na slovenskem ozemlju nove države.

V Srbiji je bilo orožništvo organizirano drugače: sedež odreda je bil praviloma v okrožju, poveljstvo pa v okraju. Naloge so orožnikom odredjali predvsem organi policijskega uradništva in politične oblasti.

ORGANIZACIJA OROŽNIŠTVA V KRALJEVINI SHS IN KRALJEVINI JUGOSLAVIJI

Orožništvo je bilo del vojske stalnega kadra z nalogo da »skrbi za javni red in varnost, da vzdržuje red in mir, ter da zagotavlja nemoteno izvršitev zakona.« Orožništvo kot organ državne oblasti je bilo podrejeno notranjemu in vojnemu ministru (t. i. dvojna podrejenost orožništva je prisotna še danes v državah, ki imajo tako nastavljen varnostni aparat). Ta dvojnost je veljala za celotno organizacijsko strukturo službe. Vojaško ministrstvo je odločalo o preskrbi, disciplini in vojaškemu pouku moštva, notranje pa o njihovi in usposabljanju za vzdrževanje javne varnosti. Tako je bil vsak poveljnik ali komandir enote vezan na predpostavljeno orožniško poveljstvo, hkrati pa tudi na pristojno politično upravno oblastvo.

Tega so predstavljali notranji minister, šefi pokrajinskih vlad (kasneje bani) in poverjeniki za notranje zadeve teh vlad, okrajni načelniki (glavarji) ter njim pripadajoči upravni organi.

Kontradiktornost dvojne podrejenosti je dostikrat onemogočila racionalno rabo orožniškega moštva, posebej se je to izpostavilo ob nepredvidljivih dogodkih - nemirih ali stavkah.

Kot primer hierarhične organiziranosti orožništva od najmanjše taktične orožniške enote navzgor, v slovenskem delu države leta 1921, omenjamo orožniško postajo v Križevcih na Goričkem:

Komandir postaje med letoma 1919-1922 je bil stražmojster Blaž Gerlič.

Postaja je bila podrejena:

- 1. orožniškemu vodu v Murski Soboti (poveljuje mu orožniški kapetan II. razreda Dragotin Šinkovec),
- 6. četi v Murski Soboti (komandant major Jakob Sagadin),
- 2. bataljonu v Mariboru ter
- najvišji orožniški instanci, štabu V. orožniške brigade v Ljubljani (poveljnik polkovnik Dragoslav Dragič).

Poveljnika V. orožniške brigade (kasneje polka) s sedežem v Ljubljani, odgovornega za slovenski del države, so imenovali v Beogradu. Od 1. 5. 1919 do 6. 3. 1941 se jih je zvrstilo deset. Med njimi je bil le en Slovenec (Alojzij Barle). Komanda celotnega orožništva je imela sedež v Beogradu. Komandant je bil po činu general. Na ta položaj so bili postavljeni kot vojaški ali orožniški častniki.

V času Kraljevine SHS in Jugoslavije se je na položaju poveljnika celotnega orožništva zvrstilo osem generalov in vsi so bili srbskega porekla. Leta 1922 je bil sprejet nov zakon o orožništvu, kateri je

spremenil ustroj orožništva, namesto šestih brigad je bilo organiziranih devet polkov in dva samostojna bataljona v Srbiji. V Ljubljani je bil po novem sedež 8. orožniškega polka, ki je štel 8 čet (Celje, Kočevje, Kranj, Ljubljana, Maribor, Murska Sobota, Novo mesto in Ptuj). Leta 1930 nastane nov zakon, s katerim se 8 orožniški polk preimenuje v dravskega (po banovini), temelji orožništva pa ostajajo nespremenjeni. Orožništvo še ostaja pomožni red vojske, ki ima kot posebna enota nalogo, da kot organ državne upravne oblasti skrbi za splošno varnost v državi. Prav tako je še naprej jasno poudarjena dvojna podrejenost orožništva (Ministrstvo za notranje zadeve in vojno ministrstvo).

OBVEŠČEVALNA DEJAVNOST OROŽNIŠTVA

Poleg javne varnosti je bilo orožništvo pristojno tudi za naloge glede državne varnosti. Zaradi specifičnega položaja (dvojna podrejenost) je bila obveščevalna služba orožništva organizirana na relaciji s civilnimi in vojaškimi obveščevalnimi centri. Civilne centre so predstavljale banske uprave in Ministrstvo za notranje zadeve. Komanda orožništva v Beogradu ni izdajala nobenih posebnih ukazov glede opravljanja obveščevalnih dejavnosti, niti ji obveščevalni podatki niso bili posredovani. Te aktivnosti so regulirali obveščevalni centri, ki so taktičnim orožniškim enotam, na področju za katerega so bile pristojni, posredovali potrebne ukaze in zahteve. Orožniški obveščevalni centri do nivoja komandanta čete so posredovali obveščevalna poročila državnim civilno-službenim oblastem (okrajni načelniki, predstojniki okrajnih izpostav, železniški in obmejni komisar...).

Komandanti orožniških čet in komandanti polkov so poročila oddajali banskim upravam. Enaka ali posebna poročila (v primeru zahteve) so bila dostavljena tudi nadrejenim vojaškim organom.

OROŽNIŠKA POSTAJA

Orožniška postaja je bila v sistemu orožniške formacije in hierarhije njena osnovna upravna enota z vsemi ključnimi pooblastili glede državne varnosti. Postajo je vodil podčastnik, izjemoma kaplar. Podrejen je bil komandirju voda, glede opravljanja službe pa še okrajnemu glavarju, kasneje sreskemu načelniku. O razporeditvi orožniških postaj so odločali v Beogradu. Njihovo število se je ves čas Kraljevine SHS in Jugoslavije spreminjalo. Glede na vrsto orožniškega moštva in njeno lokacijo so bile lahko postaje pehotne (večji del), konjeniške ali kolesarske. Na razmestitev in število je vplivalo več dejavnikov:

- Predlogi okrajnih glavarjev, kasneje sreskih načelnikov, za nove enote po vaseh zaradi varnostnih razlogov.
- Neprimerni pogoji bivanja - zato so iskali boljše možnosti v kraju, kjer je bil sedež enote ali v drugem naselju; če so ga našli, se je enota preselila.
- Vpliv državnih proračunskih sredstev za financiranje moštva; če ni bilo denarja, so krčili moštva in ukinjali postaje.
- Odpoved pogodb; če je bila postaja v zasebnih stanovanjskih prostorih, ki so jih imeli orožniki v zakupu, je lahko lastnik iz osebnim razlogov prekinil pogodbo.

S prihodom obmejnih čet, jeseni 1921, je tudi v slovenskem delu tedanje države, prišlo do reorganizacije oz. ukinitve nekaterih obmejnih orožniških postaj. Del varnostnih nalog so prevzeli graničarji. Orožniška postaja je obsegala območje ene ali več občin odvisno od stanja javne varnosti in velikosti ozemlja. Območje postaje so imenovali okoliš in je bil razdeljen na največ štiri patroljne okoliše. Patroljni okoliš je zajemal površino, ki jo je patrolja obšla v največ 30 urah (obhodni okoliš). Za vsak prehojeni kilometer po ravnem zemljišču so računali 36 minut. Po hribovitem terenu pa 40 do 45 minut. To so določala posebna pravila, ki so vsebovala ključ za izračun. Vsaka postaja je morala imeti načrt in opis svojega območja, podobno pa je veljalo za patroljni okoliš.

Služba se je delila na štiri vrste: redna, nadzorna, pozivna in dežurna. Redna služba je obsegala patroljno, preiskovalno in spremljevalno. Pri patroljni službi so imeli možje krajši, srednji ali daljši počitek. Počivali so praviloma v občinskih prostorih, če to ni bilo mogoče, pa pri znanih in zanesljivih osebah na terenu. Patrolja je štela navadno dva moža. Če je na nekem območju prišlo do ogrožanja javne varnosti, so izvajali t. i. čebovanje/pogon, prego ali racijo. Če je kdo skušal straži pobegniti, ga je orožnik dvakrat zaustavil z vzklikom: »Stoj, streljal bom!« in če se oseba ni ustavila, je lahko streljal. Vsakogar, ki se ni vdal, so dvakrat opozorili, da ga bodo ubili in če še vedno ni bil poslušen, so ga dejansko smeli ubiti. Nadzorno službo je opravljal komandir postaje, da bi se prepričal, če patrolja svoje naloge pravilno opravlja. Kontroliral jih je na kraju samem. Pozivno službo so orožniki opravljali na zahtevo pristojnih državnih oblastev.

Postaje, ki so štejele nad deset mož, naj bi opravljale dežurno službo. V Prekmurju tako velikih enot na orožniški postaji ni bilo. Po ohranjenih arhivskih virih (PIŠK Murska Sobota in PAM) in ohranjenem službenem gradivu narednika Franca Perhavca, komandirja orožniške postaje Hodoš vemo, da je število moštva na postajah po Prekmurju nihalo med 2 in največ 8 orožnikov.

Na postajah je po točno določenem razporedu potekal pouk, ki je obsegal telovadbo in vajo z orožjem, postajno šolo, pisanje in računanje, pisanje poročil za upravne oblasti ipd.

OPREMLJENOST POSTAJ

Vsaka postaja je (naj bi) imela pisarniško sobo oz. službeni prostor, v katerem sta bila načeloma shranjena arhiv z vsemi spisi in priročna knjižnica s strokovno literaturo (po arhivu Franca Perhavca). Tu so hranili še lokalne katastre in zemljevide, pregled oddaljenosti dosedanjih postaj, voda in čete, pregled oddaljenosti do občin na ozemlju postaje in okraja, tabelo sejmov in praznovanj na območju postaje, ter pri sosednjih enotah ipd. Po stenah so bile izobešene okvirjene fotografije ali litografije kraljeve družine in portreti pomembnih vojskovodij ali generalov iz predhodnih vojn. Če komandir postaje ni bil poročen in je bival na postaji, so mu namestili tudi posteljo in pohištvo. Orožniške postaje, ki so imele več službenih prostorov (kuhinja, spalnica), so bile temu primerno tudi opremljene.

Večina orožniških postaj je v določeni meri sama skrbela za svojo prehrano. V ta namen so si zraven postaje uredili vrt in hleve. Gojili so zelenjavo, sadje, povrtnine. Od domačih živali pa so redili perutnino, zajce in prašiče. Tradicija postajnih ekonomij sega v čas Avstro-Ogrske. Že takrat so nekatere orožniške postaje pri nas poznale t. i. ohišnico. Na državnem, občinskem ali najetem zemljišču so posamezne enote obdelovale vrt ter gojile domače živali. Takšna postajna gospodarstva so se ohranila tudi v Kraljevini.

OROŽNIKI V PREKMURJU PO LETU 1919

Nova oblast je takoj začela z izgradnjo varnostnega sistema, že 18. 8. 1919 je poveljstvo V. orožniške brigade poslalo dopis deželni vladi v Ljubljano, kjer podrobno opišejo organiziranost orožništva Prekmurju. Začasni poveljnik prekmurskih orožnikov je bil kapetan Jakob Sagadin. Iz drugega orožniškega bataljona (Maribor) je v Prekmurje prišlo 47 orožnikov. Dodatnih 15 mož pa je bilo predvidenih po ukinitvi obmejnih izpostav Mota In Vučja vas. Slovensko orožništvo je bila do 1923 leta, združeno v eni brigadi, ki se je delila na dva bataljona, 9 čet oz. 25 vodov:

I. bataljon, s sedežem v Ljubljani, je imel 4 čete (Kranj, Ljubljana, Kočevje in Novo mesto).

II. bataljon, s sedežem v Mariboru, je sestavljalo 5 čet (Celje, Ptuj, Maribor, Slovenj Gradec in Murska Sobota z dvema vodoma: vod Murska Sobota in vod Lendava).

Leta 1923 ukinejo brigadno formacijo in ustanovijo polke. Razen dveh srbskih, so ukinjeni tudi vsi bataljoni. Poveljstva čet in vodov ostanejo z manjšimi spremembami v istih krajih. Poleg orožnikov je za varnost v Prekmurju, tik po priključitvi, skrbelo še vojaštvo. Vsaka orožniška postaja je dobila štiri vojake za asistenco.

Jeseni 1922 leta so vojaki obmejnih čet zapustili mejo z Madžarsko in Avstrijo. Okrajno glavarstvo v Murski Soboti je odredilo, da naloge mejne kontrole, do prihoda finančnih stražnikov, opravlja orožništvo z najbližjih postaj. Tako je orožniška postaja v Dolnji Lendavi skrbela za prehoda Pince in Dolga vas, postaja Dobrovnik za Gederovce in Kobilje, postaja Fokovci za mejni prehod Prosenjakovci. Postaja Križevci za Domanjševce in Središče, Hodoš za prehod Mali Dolenci, postaja Gornji Petrovci za Čepince, Gornja Lendava (današnji Grad) za mejnih prehod v Trdkovi in Sveti Jurij za mejnih prehod v Matjaševcih in Kramarovcih.

Proti Avstriji sta za mejna prehoda odgovarjali še postaji Cankova za Gerlince ter Tišina za mejni prehod Gederovci. Tega leta je stekel tudi železniški promet med Mursko Soboto in Hodošem. Železniška infrastruktura je bila pomembna za vojaško logistiko in hitre premike vojaških, kakor tudi orožniških enot proti meji.

LITERATURA:

- Ribaš Drago in drugi, Zgodovina Pomurske policije in orožništva, PVD Sever za Pomurje in PU Murska Sobota, Murska Sobota 2014.